

Jerzy Kapera

Problematyka prawna spłat w postępowaniu o dział spadku lub zniesienie współwłasności nieruchomości : wybrane zagadnienia rolne

Palestra 20/6(222), 19-24

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ków. Nie bez znaczenia jest treść art. 11 omawianej ustawy, który stanowi, że przy wykonywaniu prawa pierwokupu stosuje się stawki szacunkowe przyjęte przez PZU.

Przy innym rozwiązaniu stosunek ubezpieczeniowy byłby tylko dodatkowym obciążeniem, sprzecznym z celem ubezpieczenia; zniechęcałby rolników do przekazywania gospodarstw, co byłoby niezgodne z ogólnymi zasadami polityki agrarnej, która w szerokim ujęciu zmierza do przejmowania gospodarstw uprawianych ekstensywnie. Przyjęcie takiego rozwiązania nie stwarza niebezpieczeństwa, że rolnik będzie mógł skorzystać z roszczenia przewidzianego w art. 231 k.c. w razie wzniesienia nowego budynku na miejsce spalonego, gdyż zgodnie z treścią tego przepisu roszczenie takie przysługuje tylko posiadaczowi nieruchomości w dobrej wierze, a ponadto wartość budynku musiałaby być znacznie wyższa w stosunku do wartości gruntu. W świetle rozwiązań ustawowych nie mogą spełnić się obie przesłanki, ponieważ właściciel budynku nie jest posiadaczem nieruchomości, lecz tylko budynku, a ponadto zabudowa nie może dotyczyć działki, gdyż ustawa nie przewiduje jej wydzielenia ani określenia jej powierzchni. Oczywiście nowo wzniesiony budynek nie może w sposób znaczny odbiegać od budynku zaspokajającego potrzeby rolnika i jego rodziny, sam bowiem rolnik czy też jego rodzina poniesie ryzyko nakładów pieniężnych, które nie będą mogły ulec amortyzacji za życia uprawnionych do korzystania z budynków, przy sprzedaży zaś okoliczność ta nie będzie miała wpływu na wykonanie prawa pierwokupu lub wykupu budynku.

Niezależnie od ochrony petytoryjnej właścicielowi budynku przysługują roszczenia posesoryjne z art. 344 k.c.

JERZY KAPERA

Problematyka prawna spłat w postępowaniu o dział spadku lub zniesienie współwłasności nieruchomości (Wybrane zagadnienia rolne)

Stosownie do przepisów kodeksu cywilnego spłaty należne spadkobiercom gospodarstw rolnych lub współwłaścicielom nieruchomości rolnych powinny być określone w formie pieniężnej. Jednakże praktyka sądowa uznaje za dopuszczalne w pewnych sytuacjach przyznanie spłat w formie dożywotnich świadczeń niepieniężnych. Niniejszy artykuł poświęcony jest niektórym kwestiom, jakie powstają w tym przedmiocie.

Sprawy gruntowe, a wśród nich sprawy o dział spadku obejmującego gospodarstwo rolne lub o zniesienie współwłasności nieruchomości rolnych, w sposób istotny wpływają na kształtowanie struktury agrarnej. Wpływ ten polega głównie na tym, że z mocy orzeczeń sądowych powstają nowe jednostki produkcyjne bądź też sądy

przez swoje rozstrzygnięcia oddziałują na zdolność produkcyjną istniejących już gospodarstw rolnych. Dlatego sprawy gruntowe budzą zainteresowanie zarówno praktyki, jak i nauki prawa. Świadczą o tym publikacje w postaci artykułów i rozmaitych opracowań, często opartych na badaniach ankietowych lub analizie akt spraw sądowych w celu sprawdzenia, jak kształtują się przemiany własności rolniczej pod wpływem istniejących środków prawnych¹ oraz liczne orzeczenia Sądu Najwyższego poświęcone zagadnieniom prawnym występującym w sprawach gruntowych.

W artykule przedstawiono w nawiązaniu do wspomnianej tematyki pewien wy-cinek spraw rolnych, konkretnie — problematykę spłat określonych nie w formie pieniężnej (co powinno być regułą), lecz w naturaliach. Opracowując artykuł, posłużyłem się spostrzeżeniami poczynionymi na tle praktyki sądowej na terenie byłego województwa krakowskiego².

Zarówno literatura, orzecznictwo, jak i poczynione spostrzeżenia pozwalają na stwierdzenie, że sposób określania spłat w tej formie jest zjawiskiem stosunkowo częstym w orzecznictwie sądów pierwszej instancji. Sądy, przyznając w drodze działu spadku gospodarstwo rolne jednemu ze spadkobierców, ustanawiały na rzecz innego spadkobiercy (z reguły małżonka spadkodawcy) tytułem należnej spłaty dożywocie. Z mocy tak ogólnie sformułowanego postanowienia na osobę zobowiązaną nałożona zostaje powinność przyjęcia uprawnionego, jako domownika, dostarczenia mu wyżywienia, ubrania, mieszkania, światła i opału, zapewnienia odpowiedniej pomocy i pielęgnacji w chorobie, tudzież sprawienia mu własnym kosztem pogrzebu odpowiadającego zwyczajom miejscowym. W kilku innych wypadkach zamiast spłaty pieniężnej wydzielano spadkobiercy do użytkowania część gruntów należących do gospodarstwa spadkowego, a nieraz także — część zabudowań mieszkalnych lub użytkowych³.

I

Obecna praktyka sądów nie jest w zasadzie czymś nowym, gdyż A. Stelmachowski, omawiając sprawy działowe gospodarstw rolnych przeprowadzone w latach 1953 i 1959 r.⁴, wskazał na podobne rozstrzygnięcia występujące w praktyce sądów, polegające na tym, że postanowieniami działowymi sądy ustanawiały spłaty niepieniężne na rzecz uczestników postępowania. A. Stelmachowski praktykę tę określił wówczas jako prawnie wątpliwą, ale nie naruszającą interesu społeczno-gospodarczego.

Pod rządem kodeksu cywilnego praktyka określająca należne spłaty nie tylko w pieniądzu, ale także w naturaliach, jeśli mają być uiszczane okresowo i mają charakter zbliżony do alimentacji, mimo zastrzeżeń wysuwanych przez

1 A. Stelmachowski: *Przemiany własności w rolnictwie polskim*, Warszawa 1974 r. s. 17.

2 Z inicjatywy kierownictwa Sądu Wojewódzkiego w Krakowie przeprowadziłem z początkiem 1975 r. analizę orzecznictwa sądów pierwszej instancji na podstawie akt około 200 spraw działowych zakończonych w 1972 i 1973 r., której celem (tj. analizy) było zbadanie, czy sądy prawidłowo realizują zasady leżące u podstaw przepisów rolnych kodeksu cywilnego.

3 W rozważaniach pomijam kwestię wydzielenia do dożywotniego użytkowania części gospodarstwa spadkowego na rzecz małżonka dziedziczącego obok dzieci spadkodawcy na podstawie art. 232 Kodeksu cywilnego Król. Pol., ponieważ przepisy prawa spadkowego z dnia 8.X.1946 r. i przepisy kodeksu cywilnego nie znają takiej formy dziedziczenia. Omawiana praktyka sądowa może mieć źródło w przepisach Kodeksu cywilnego Król. Pol., oraz w tzw. działach za życia (*successio anticipata*) zmierzających do przekazania gospodarstwa w ręce jednego tylko spadkobiercy (J. Piątkowski: *Glosa do orzeczenia SN z dnia 15.XI.1968 r. III CRN. 257/68 OSFiKA Nr 1/1970 r. poz. 5*).

4 *Biuletyn Min. Sprawiedliwości* Nr 12/1959 r. s. 31 i 32.

A. Stelmachowskiego, została zaakceptowana w literaturze⁵, jak również w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który wypowiedział pogląd, że w wypadku gdy podział spadkowego gospodarstwa rolnego jest dopuszczalny, możliwe jest także w celu zapewnienia środków utrzymania spadkobiercy będącemu w podeszłym wieku wydzielenie mu za jego zgodą działki ziemi do dożywotniego użytkowania, zaliczając wartość tego użytkowania na należną spłatę⁶. Pogląd ten został następnie rozwinięty przez przyjęcie, że w postanowieniu orzekającym o dziale spadku lub o zniesieniu współwłasności sąd może na zgodny wniosek osób zainteresowanych przyznać im należne spłaty w postaci dożywotnich świadczeń w naturze⁷. Zdaniem Sądu Najwyższego, chociaż obowiązujące przepisy o dziale spadku nie przewidują tego rodzaju spłaty, to jednak szczególne okoliczności konkretnej sprawy, a więc np. wiek spadkobiercy, konieczność zapewnienia mu środków utrzymania, możliwość podziału gospodarstwa z punktu widzenia norm obszarowych i wreszcie zgoda osób zainteresowanych dają podstawę do zastosowania w drodze analogii art. 908 § 2 kc.

Akceptacja tego rodzaju poglądu uzależniona jest od pozytywnej odpowiedzi na dwa pytania, a mianowicie od tego, czy:

- 1) ustanowienie w orzeczeniu o dziale spadku prawa dożywotniego użytkowania części nieruchomości rolnej zamiast należnej spłaty pieniężnej można uznać za dopuszczalne według ogólnych zasad prawa materialnego,
- 2) nie narusza ono szczególnych przepisów o dziale spadku obejmującego gospodarstwo rolne.

W literaturze kwestią tą bliżej zajmował się J. Piątowski, który rozważając powyższe pytania w głosie do cytowanego już orzeczenia SN z dnia 15.XI.1968 r. III CRN. 257/68 doszedł do przekonania, że jeśli podstawę postanowienia działowego stanowi zgodny wniosek wszystkich spadkobierców, dopuszczalne są te wszystkie sposoby podziału, jakie mogłyby znaleźć zastosowanie przy umownym dziale spadku. Ponieważ dział umowny w istocie stanowi przeniesienie własności, nie ma przeszkód do wykorzystania w tym celu przez spadkobierców instytucji dożywocia, stanowiącej jedną ze znanych postaci umowy przenoszącej własność. Zdaniem autora glosy uprawnia to sąd do zastosowania w orzeczeniu działowym wydanym na zgodny wniosek wszystkich spadkobierców przepisów o dożywociu, i to nawet wprost, bez potrzeby sięgania do analogii, skoro postanowienie takie opiera się na woli stron pragnących zawarcia takiej umowy. Nie można jednak pominąć zdania odmiennego co do możliwości wykorzystania w postępowaniu działowym przepisów o dożywociu⁸. Przedmiotem umowy dożywocia jest bowiem własność nieruchomości, gdy tymczasem spadek obejmuje ogół praw i obowiązków majątkowych zmarłego, toteż w omawianej sytuacji ustanowienie dożywocia jako formy spłaty spadkowej nastąpiłoby nie tylko za własność nieruchomości, lecz także z tytułu udziału w innym majątku. Jak się jednak wydaje, przytoczone w orzecznictwie motywy o charakterze celowościowym w sposób przekonujący uzasadniają dopuszczalność stosowania analogii do art. 908 § 2 k.c. i zasądzania w wyjątkowych wypadkach spłat w postaci świadczeń w naturze, spełniających rolę alimentacyjną.

⁵ Stanowisko takie zajmują J. Policzkiewicz w Komentarzu do Kodeksu cywilnego (Warszawa 1972, t. III, s. 2041), J. Piątowski w głosie do orzeczenia SN z dnia 15.XI.1963 r. III CRN. 257/68 (OSP i KA Nr 1/1970 r. poz. 5), oraz J. Pietrzykowski w pracy: Dziedziczenie gospodarstw rolnych (Warszawa 1965 r. s. 87 i 88).

⁶ Por. orzeczenie SN z dnia 15.XI.1968 r. III CRN. 257/68 OSP i KA Nr 1/1970 r. poz. 5.

⁷ Uchwała SN z dnia 5.IV.1971 r. III CZP. 12/71 OSN Nr 1/1972 r. poz. 2.

⁸ Por. E. Janeczko: Praktyka państwowych biur notarialnych w zakresie umów o dożywocie i o rentę, oraz umów darowizny zawierającej obciążenia („Zeszyty Problemowo-Analityczne” Min. Sprawiedliwości Nr 22/1972 r. s. 79).

II

Ustanowienie spłaty w postaci dożywotnich świadczeń w naturze zmierza do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego. Cel ten możliwy jest do osiągnięcia tylko wtedy, gdy między uprawnionym a zobowiązanym będzie zgoda. Nie można jednak wyłączyć, iż między stronami z różnych powodów, a zwłaszcza z powodu nieporozumień, może powstać sytuacja uniemożliwiająca dalsze istnienie stosunku *quasi*-rodzinno-prawnego, ukształtowanego postanowieniem działowym, jeżeli zasadzona spłata polegała na dostarczeniu żywienia, mieszkania oraz opieki. W tych zaś wypadkach z powodu wytworzonej sytuacji dłużnik najczęściej zaprzestaje dalszych świadczeń. Może także powstać inna niekorzystna sytuacja dla osoby uprawnionej do spłat, spowodowana np. zbyciem gospodarstwa rolnego, z którego pochodziły zasądzone naturalia.⁹

Wówczas zaspokojenie potrzeb tej osoby jest całkowicie uzależnione od dobrej woli dłużnika, gdyż egzekucja może nie dać pozytywnych wyników, zwłaszcza że sądy nie ustalają należnych świadczeń alternatywnie: w naturaliach oraz kwotach pieniężnych, co pozwoliłoby wierzycielowi od razu żądać w postępowaniu egzekucyjnym określonej kwoty pieniężnej zamiast nieosiągalnych świadczeń.

Powstaje więc kwestia prawna, czy w opisanych wypadkach dopuszczalna jest zamiana świadczeń przyszłych jeszcze nie wymagalnych na dożywotnią rentę pieniężną, aby uprawniony do spłaty nie musiał prowadzić procesów o zasądzenie równowartości wymagalnych świadczeń (art. 479 k.c.) lub o naprawienie szkody wynikłej ze zwłoki. Jak się wydaje, konsekwencją zasądzenia spłat w postaci dożywotnich świadczeń w naturze powinna być możliwość ich zamiany w uzasadnionych wypadkach na rentę pieniężną. Skoro bowiem ustanowienie tego rodzaju spłat zmierza do zrealizowania takiego samego celu, jakiemu służy ułowa dożywocia, to tożsamość celów, identyczny zakres obowiązków, tudzież względy społeczno-gospodarcze przemawiające uprzednio za określeniem spłat w tej właśnie formie, pozwalają na zastosowanie w drodze analogii niektórych przepisów kodeksu cywilnego dotyczących dożywocia. Podstawę prawną do dokonania zamiany świadczeń w naturze na rentę pieniężną będzie stanowił przepis art. 913 § 1 k.c., a w razie zbycia gospodarstwa art. 914 k.c., podobnie jak w wypadkach zasądzenia spłat w naturaliach, podstawę prawną orzeczenia stanowił stosowany w drodze analogii przepis art. 908 k.c. Uprawnienie takie powinno przysługiwać również wtedy, gdy spłata polegała na wydzieleniu działki ziemi do dożywotniego użytkowania (art. 915 k.c.), a między stronami wytworzyły się stosunki uniemożliwiające dalsze użytkowanie ziemi lub nastąpiło zbycie działki obciążonej użytkowaniem¹⁰. Renta pieniężna zastępująca

⁹ Przepisy art. 1085 k.c. i § 11 ust. 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28.XI.1964 r. w sprawie przenoszenia własności nieruchomości rolnych (Dz. U. Nr 31/1972 r. poz. 215) ograniczają obrót nieruchomościami uzyskanymi w drodze działu spadku, ale nie uzależniają decyzji zezwalającej na zbycie przed upływem 5 lat od daty działu od uprzedniego uszczerbnienia zasądzonych spłat. Wprawdzie w postanowieniu działowym w celu zabezpieczenia świadczeń przyszłych sąd mógłby zamieścić zarządzenie tymczasowe zakazujące zbywania nieruchomości (art. 212 § 3 w zw. z art. 1035 k.c., tudzież art. 730 § 3 i art. 755 k.p.c.), jednakże sądy w praktyce nie korzystają z tej możliwości.

¹⁰ W uchwale z dnia 7.VI.1972 r. II CZP. 42/72 (OSN Nr 1/1973 poz. 4) SN miał tylko okazję do wypowiedzenia się w ramach pytania prawnego o dopuszczalności zamiany dożywotnich świadczeń w naturze na rentę. W praktyce można spotkać inne jeszcze wypadki stosowania w drodze analogii do przepisu art. 913 § 1 k.c. do podobnych stosunków prawnych. Mianowicie w orzeczeniu z dnia 1.VI.1965 r. I CR. 72/65 (OSN Nr 12/1966 r. poz. 214) SN uznał za dopuszczalną zamianę świadczeń wynikających z zapisu, a podobnych do dożywocia, na rentę pieniężną.

spłatę zasądzoną w naturze powinna odpowiadać równowartości okresowych (np. miesięcznych) świadczeń, bez względu na to, jaka była faktyczna wartość udziału w majątku spadkowym osoby uprawnionej do spłaty. Inaczej doszłoby w procesie do merytorycznej zmiany orzeczenia działowego, a nie do zastąpienia ustalonych świadczeń w naturze ekwiwalentem pieniężnym.

III

Spadkobiercy, którzy przy dziale spadku nie otrzymali gospodarstwa rolnego lub jego części, otrzymują spłaty obliczone stosownie do wielkości ich udziałów w majątku spadkowym. Dążąc do maksymalnego odciążenia spadkobierców zobowiązanych do spłat, kodeks cywilny nakazuje dokonania wyceny spadkowego gospodarstwa rolnego według zasad obowiązujących w razie sprzedaży nieruchomości PFZ, a nadto przewiduje jeszcze możliwość obniżenia tak ustalonych spłat¹¹. Na tle tych postanowień może nasuwać się pytanie, w jakich granicach wola uczestników postępowania działowego pozwala na ustanowienie spłat w postaci dożywotnich świadczeń w naturze, jeżeli spowoduje to naruszenie przepisów kodeksu cywilnego określających górną wysokość spłat, a zwłaszcza czy istnieje możliwość przyjęcia, iż ta część spłat, jaka przekracza ustawowy obowiązek spadkobiercy, stanowi darowiznę dokonaną na rzecz uprawnionego do spłaty. W orzecznictwie, jak dotychczas, kwestia ta nie była rozważana. Natomiast w literaturze zdania są podzielone. J. Gwiazdomorski uważa¹², iż dokonując działu gospodarstwa rolnego na podstawie zgodnego wniosku spadkobierców, sąd musi czuwać, aby projekt podziału odpowiadał przepisom art. 1068, 1070—1072, 1075, 1077—1080 k.c., co oznacza niedopuszczalność ustanowienia spłaty wyższej bez względu na stanowisko zainteresowanych. Odmienny pogląd wyraża J. Polickiewicz¹³ twierdząc, że w razie umownego działu spadku, gdy nie ma możliwości oszacowania gospodarstwa rolnego przez biegłego, notariusz nie kontroluje podanej przez strony wysokości spłat co do zgodności z przepisami zarządzenia Ministra Rolnictwa, regulującego cenę nieruchomości PFZ, i powinien ograniczyć się jedynie do pouczenia stron o treści art. 1078 k.c. a gdy strony podtrzymują swoje stanowisko, powinien sporządzić umowę, jakiej żądają.

Udzielenie jednoznacznej odpowiedzi w tej kwestii nie jest możliwe. Biorąc jednakże pod uwagę, że ustanowienie spłat w formie świadczeń niepieniężnych następuje w nawiązaniu do przepisów normujących dożywocie, można przyjąć, iż strony korzystają ze swobody w określeniu wysokości tych świadczeń, aby osiągnięty został zamierzony cel, polegający na zabezpieczeniu potrzeb życiowych uprawnionego spadkobiercy. Spłaty pieniężne przysługujące z gospodarstwa rolnego z pewnymi wyjątkami wchodzi w skład spadku pozostałego po osobie uprawnionej do ich otrzymania. Dziedziczne są spłaty zasądzone na rzecz spadkobierców pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych, członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych, trwale niezdolnych do pracy oraz spadkobierców mających kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego po podjęciu przez nich pracy w indywidualnych lub spółdzielczych gospodarstwach rolnych. Jedynie spłaty zasądzone na rzecz spadkobierców małoletnich pobierających naukę zawodu lub uczęszczających do szkół nie wchodzi w skład spadku pozostałego po tych osobach, gdyż z uwagi na ograniczony terminem okres ich trwania wygasają wraz ze śmiercią uprawnionego. Poza tym utrata niektórych kwalifikacji po zakończeniu postępowania działowego powoduje

¹¹ Por. art. 212 § 6 k.c. uprawniający sąd do obniżenia spłat w określonych sytuacjach.

¹² Prawo spadkowe w zarysie, Warszawa 1971 r., s. 224.

¹³ W Komentarzu do Kodeksu cywilnego, Warszawa 1972 r., t. III, s. 1966.

wygaśnięcie zobowiązania, choćby nawet nie została w całości zapłacona zasądzona kwota¹⁴. Odmienne od przedstawionych wyżej zasad kształtuje się kwestia dziedziczenia spłat określonych w postaci świadczeń w naturze. Wydzielenie działki ziemi do dożywotniego użytkowania zamiast spłaty pieniężnej lub określenie należnych spłat w postaci dożywotnich świadczeń w naturze nadaje bowiem zasądzonym świadczeniom charakter osobisty, podobny do tego, jaki mają świadczenia wynikające z umowy dożywocia. Uprawnienia powyższe są niezbywalne w drodze czynności prawnych *inter vivos* i zawsze wygasają w razie śmierci osoby uprawnionej, a do spadku mogą wejść tylko świadczenia wymagalne za życia spadkodawcy.

Nawet w razie zamiany świadczeń w naturze na rentę pieniężną ich osobisty charakter pozostaje niezmieniony. Wszelkie zaś inne zaszczości po dziale spadku, powodujące w szczególności utratę kwalifikacji uprawniających do spłat, nie będą miały żadnego wpływu na okres trwania tego rodzaju spłat niepieniężnych.

IV

Przedstawiona problematyka nie wyczerpuje wszystkich zagadnień, jakie mogą wyłonić się na tle określania spłat w formie świadczeń niepieniężnych. Nie o to zresztą chodziło, lecz o zarysowanie tej problematyki, przed jaką w pewnych sprawach stają sądy, gdy realizując zasady zmierzające do ochrony gospodarstwa jako warsztatu produkcji rolnej, zmuszone są do szukania takiego rozstrzygnięcia w zakresie spłat, aby w ramach obowiązujących przepisów zapewnić dalszą egzystencję osobom uprawnionym do otrzymania spłat przez ustanowienie periodycznych świadczeń zbliżonych charakterem do alimentów.

Z drugiej strony stosowana praktyka korzystna jest także dla spadkobierców zobowiązanych do świadczenia spłat w takiej formie, ponieważ należące do spadku gospodarstwo rolne nie ulega rozdrobnieniu i pozostaje w całości w rękach rolników dających gwarancję należytego gospodarowania. Wprawdzie użytkownik nie zawsze jest zainteresowany rozwijaniem działalności gospodarczej, a właściciel — dokonywaniem inwestycji na części użytkowanej przez osobę trzecią, gdyż nakłady nie są dla niego rentowne, ale i tak w określonej sytuacji ta forma spłaty może być dogodniejsza dla właściciela niż obowiązek uiszczenia spłaty w gotówce.

Przedstawione orzecznictwo Sądu Najwyższego i wzorowane na nim orzecznictwo sądów pierwszej instancji nie powinno więc budzić zastrzeżeń co do zgodności z interesem społeczno-gospodarczym lub interesem uczestników postępowania działowego. Stanowi bowiem rozwinięcie sprecyzowanych w wytycznych Sądu Najwyższego z dnia 15.XII.1969 r.¹⁵ założeń polityki rolnej Państwa, zmierzającej do stworzenia indywidualnym gospodarstwom chłopskim warunków umożliwiających przyspieszenie wzrostu produkcji rolnej.

¹⁴ Uprawnienie do spłat spadkobierców, którym spłaty przysługują ze względu na pracę w rolnictwie indywidualnym lub spółdzielczym, jest uzależnione od kontynuowania tej pracy. W razie jej zaprzestania tracą oni prawo do spłat jeszcze nie uiszczonych, chyba że stali się trwale niezdolni do pracy (art. 216 § 4 k.c.). Co do dziedziczenia spłat należnych osobom trwale niezdolnym do pracy, por. orzeczenie SN z dnia 19.II.1968 r. III CR. 1968 (OSN Nr 10/1968 poz. 175).

¹⁵ Ogłoszone w OSN Nr 3/1970, poz. 39 wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawach o dział spadku obejmującego gospodarstwo rolne.